Sắc bùa xưa và nay

THÁI VĂN SINH*

Nếu như trước đây, ở Hà Tĩnh, cứ mỗi dịp Tết đến Xuân về, ở Đức Thọ, Can Lộc, Nghi Xuân, Kỳ Anh lại rộn rã không khí múa hát Sắc bùa chào Xuân mới, thì nay gần như chỉ còn Kỳ Anh là giữ được nét sinh hoạt văn hóa đặc sắc này. Múa hát Sắc bùa là một di sản phi vật thể quý giá, rất đáng được chúng ta quan tâm, bảo tồn để giữ gìn bản sắc văn hóa của một vùng đất Hà Tĩnh vốn nổi tiếng văn vật.

Không ai biết đích xác múa hát Sắc bùa có từ bao giờ, chỉ biết rằng, nó đã có từ xa xưa, truyền từ đời này sang đời khác, cho đến hiện tại, làm nên một bản sắc văn hóa độc đáo của các vùng Đức Thọ, Can Lộc, Nghi Xuân, Kỳ Anh. Đã có một thời, múa hát Sắc bùa cùng với "*Thịt mỡ dưa hành câu đối đỏ, cây nêu tràng pháo bánh chưng xanh*" là những thứ không thể thiếu để làm nên cái Tết cổ truyền đáng nhớ của các làng quê xưa. Tết đến, mọi người ai cũng chờ mong phường Sắc bùa đến múa hát, vì múa hát Sắc bùa, ngoài việc tạo nên không khí vui vẻ trong những ngày Tết, Xuân, còn mang tín ngưỡng dân gian truyền thống, dùng để trừ ma, đuổi quỷ, xông đất, xông nhà, chúc mừng năm mới cho các gia chủ. Riêng cái tên Sắc bùa đã phản ánh rất rõ tín ngưỡng đó. Các phường Sắc bùa mỗi năm, trước khi đi múa hát, phải đến đình làng, hoặc nơi thờ một vị thần linh thiêng nhất của làng dâng lên 5 sắc viết bằng chữ Hán trên các tờ giấy bản kích thước 10 x 5 cm, với các nội dung: *Hoàng đế, Thiên đế, Bạch đế, Xích đế, Hắc đế* - các màu chữ khác nhau, để xin "bùa phép" yểm trừ ma quỷ:

... Con trai tôi dẫn bùa sát quỷ
Bước sang năm ni ông thắp hương Thánh đế...

(Lời bài hát Sắc bùa: *Giao trống, giao pháo*).

Phường múa hát Sắc bùa thường lập theo mỗi năm, có từ 7 đến 9 người, tất cả đều là con trai tuổi từ trung niên trở lên và phải là người không có những khiếm khuyết, xui xẻo gì của năm trước, vì theo quan niệm có tính hủ tục xưa, nam giới tốt vía hơn nữ giới:

Tối như đêm Ba mươi rạng ngày mồng Một
Ngõ ông đóng chốt, chốt lại cài then
Năm bảy anh em trai tôi đứng cửa ngoài...
(Lời bài hát Sắc bùa: *Mở ngõ*).

Người tham gia phường múa hát Sắc bùa thường có trang phục đầu bít khăn đỏ, vai quàng khăn xanh lam, quần trắng, áo dài đen. Mỗi phường có một ông trùm, ăn mặc khác hơn cả đoàn, cầm chịch điều khiển. Người này thường là người có giọng hát tốt, có năng khiếu lĩnh xướng để đỡ giọng cho cả phường và có khả năng ứng xử tình huống nhanh. Nhạc cụ của phường không cầu kỳ, chỉ đơn giản có trống cơm, trống tầm vông, coòng, sinh tiền, sinh tre, sinh gỗ. Bên cạnh các nhạc cụ, còn có pháo cái để ông trùm đốt nổ trước mỗi nhà trừ ma, đuổi quỷ.

Các bài hát Sắc bùa có nhạc điệu giống nhau, dễ hát, dễ nhớ và gần gũi với đời sống dân dã. Đó là các bài hát chúc tụng, ngợi ca thánh thần, tổ tiên, gia chủ, cầu chúc Phúc, Lộc, Thọ, việc làm... Thường các bài hát được sáng tác sẵn, được học thuộc, nhưng có lúc cũng phải ứng tác để phù hợp với hoàn cảnh cụ thể. Vì thế, người hát "chầu" phải nhanh nhẹn trong ứng tác, hiểu lễ nghi, phong tục, nghề nghiệp của từng gia đình. Tuy các bài hát rất phong phú, nhưng về cơ bản, mỗi phường đều phải có các bài hát sau: *Mở ngõ* (hát yêu cầu gia đình mở cửa để vào chúc Tết), *Giao trống - giao pháo* (hát giới thiệu trống, pháo của phường), *Chúc tụng* (hát mừng tuổi gia đình và suy tôn tổ

* TRƯỞNG PHÒNG THÔNG TIN XUẤT BẢN BÁO CHÍ, SỞ VĂN HÓA - THÔNG TIN HÀ TĨNH

tiên, ông bà của gia đình), *Chầu văn* trước ban thờ tổ tiên. Việc trình bày các bài hát này thường có hai phần: Phần trịch và phần sắc. Phần trịch do người lĩnh xướng hát, trong đó cả đoàn chỉ được hát theo một vài từ ở cuối câu, ví dụ:

*Đầu Xuân năm mới **tới ngoài***
*Phong niêm cửa đóng **then cài***
*Mượn chú thịnh đồng ra **mở cửa***
*Trai tôi nay vào chầu chúc tuổi cho **niên lai**...*

(Phần trịch bài *Mở cửa*; *cả đoàn hát theo phần in nghiêng đậm*)

Phần sắc cả đoàn cùng hát, mỗi câu phải hát đi hát lại hai lần, ví dụ:

Đầu năm trai mới tới ngoài
Cửa gài then mở cho trai vào chầu (2 lần)
Ơn người ra trước sân lầu,
Ơn người mở cửa vào chầu tổ tiên... (2 lần)

(Phần sắc bài *Mở cửa*).

Cách hát này tạo nên nhạc điệu rộn ràng, rất ấn tượng cho người nghe.

Cùng với hát là múa. Múa Sắc bùa được tuân theo những niêm luật nhất định, như múa trống phải có điệu bộ nghiêng tai nghe trống, bước chân múa thì thân người từ thắt lưng đến hai vai khi nào cũng thẳng, chân trước thẳng, chân sau co... Tuy nhiên, ở mỗi vùng, ngoài cái chung, lại có những nét riêng. Đức Thọ có điệu múa khoe trống rất độc đáo và động tác nhảy múa đôi "sênh cắc"; Nghi Xuân thường dùng đường lượn nhỏ trong múa; Can Lộc lại có điệu múa khi vỗ trống Tầm Vinh khá độc đáo...

Hàng năm, vào khoảng tháng 11, 12 Âm lịch, các phường Sắc bùa thường tụ tập nhau lại ở đình làng hoặc gia đình nào rộng rãi để ôn luyện bài cũ, tập thêm bài mới. Đêm 30, rạng ngày mồng Một Tết, phường Sắc bùa bắt đầu đi múa hát, chúc tụng các gia chủ cho đến mồng 6; họ được các gia chủ tùy tâm thưởng tiền, thưởng rượu. Tuy nhiên, đa phần những người gia nhập các phường Sắc bùa đều vì ham vui và mê hát chứ không phải vì lợi ích vật chất. Sắc bùa đã từng có một thời là một sinh hoạt văn hóa ngày Tết làm say mê không chỉ đối với người xem mà cả những người tham gia trong phường.

Hát múa Sắc bùa xưa là vậy, nhưng ngày nay, các vùng Đức Thọ, Can Lộc, Nghi Xuân hầu như đã mất hẳn. Sinh hoạt văn hóa này chỉ ở Kỳ Anh là còn duy trì được, song cũng đã có nhiều thay đổi - chỉ còn phần hát chứ không còn phần múa. Múa Sắc bùa chỉ còn trên sân khấu biểu diễn văn nghệ, mà cũng đã bị "cách tân". Các đoàn hát Sắc bùa ngày nay thành phần đủ lứa tuổi, từ thiếu niên cho đến các vị cao tuổi, với trang phục cũng đã được đổi mới. Một thay đổi cơ bản nữa là, sau khi Chính phủ có chỉ thị cấm đốt pháo thì động thái người cầm trịch nổ một quả pháo cái trước khi *Mở ngõ* cũng không còn. Bài hát *Giao trống - giao pháo*, do vậy, phải thay đổi cho phù hợp. Bên cạnh đó, đời sống xã hội đã có nhiều biến chuyển, nên ngoài những bài Sắc bùa truyền thống, người ta đã cải biên, sáng tác thêm nhiều bài mới với nội dung phong phú, đa dạng hơn, bao gồm cả những bài hát ca ngợi Đảng, Bác Hồ, ca ngợi sự đổi mới đi lên của đất nước, quê hương... Theo số liệu thống kê của Trung tâm Văn hóa - Thể thao huyện Kỳ Anh thì đến nay, đã sưu tầm được gần 100 bài hát Sắc bùa cả cũ lẫn mới, trong đó có 50 bài rất tiêu biểu. Trong dịp Tết Giáp Thân 2004, chúng tôi đã có một cuộc khảo sát thực tế tại các vùng Trong, Giữa và Ngoài của huyện Kỳ Anh, tiếp xúc với nhiều nghệ nhân (Khánh Cẩm, Hoàng Duân, Trần Đình Cẩn, Phan Công Lượng...) và "mục sở thị" hát Sắc bùa ngày Tết ở xóm Nam Hải (Kỳ Hải). Thực tế cho thấy, Kỳ Anh vẫn bảo tồn được hát Sắc bùa một cách có ý thức. Nhiều làng đã thành lập các đội hát Sắc bùa trẻ để các nghệ nhân truyền nghề một cách bài bản. Theo số liệu thống kê chưa đầy đủ thì ở Kỳ Anh vào dịp Tết cổ truyền có trên trăm đội hát Sắc bùa của các cháu học sinh đi chúc Tết đầu năm.

Là một sinh hoạt văn hóa dân gian độc đáo, một loại hình văn hóa phi vật thể giàu bản sắc, múa hát Sắc bùa cần được đầu tư, khuyến khích bảo tồn và phát huy không chỉ ở Kỳ Anh mà cả ở những vùng đất vốn có Sắc bùa ở Hà Tĩnh, như: Đức Thọ, Nghi Xuân, Can Lộc. Có lẽ, trong tất cả chúng ta, giữa đời sống hiện đại ồn ã, vội vã ngày nay, ai cũng thấy luyến nhớ một lễ hội làng, một phường hát Sắc bùa, một đêm nấu bánh chưng... đã từng tạo nên không khí đón Tết, vui Xuân thấm đẫm hồn quê kiểu xưa kia. Đó chính là những thông điệp của tâm hồn nhắc nhở chúng ta cần tiếp nối nhịp cầu bền vững giữa văn hóa quá khứ và đương đại trong việc giữ gìn bản sắc dân tộc./.

T.V.S